

СКЛАДНІ БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ З ОДНОТИПНИМИ ТА РІЗНОТИПНИМИ ЧАСТИНАМИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДАРИ КОРНІЙ «ЗВОРОТНІЙ БІК СВІТЛА»)

Особливості реченневих структур синтаксичної науки постійно викликали інтерес дослідників, які детально вивчали та аналізували їх. Саме тому предметом нашої наукової розвідки стали складні безсполучникові речення, які на сьогодні є менш дослідженими, аніж складнопідрядні та складносурядні.

До 1950-их рр. ХХ ст. складні безсполучникові речення не виділяли як окремий різновид. Панувала думка, що це лише конструкції з пропущеними сполучниками. Проте з розвитком синтаксичної науки такі речення почали входити у коло дослідницьких зацікавлень багатьох науковців. На окремі зауваження та думки можна натрапити ще в працях М. Ломоносова, О. Востокова, О. Потебні, П. Фортунатова. У процесі розвитку мовознавчої науки свіжі оригінальні припущення щодо наявності цих видів речень висловили М. Пospelов, Є. Каратаєва, Є. Іванчикова та ін. Вони переконані, що складні безсполучникові речення – це зовсім інший тип речень, який помітно відрізняється від складнопідрядних та складносурядних. Значущість такої теорії продовжували доводити у своїх працях і українські вчені, серед яких Б. Кулик, І. Вихованець, С. Бевзенко, С. Дорошенко. С. Дорошенко, наприклад, зазначає, що «безсполучникові складні речення – це синтаксичні одиниці, які відрізняються специфічним змістом і своєрідним стилістичним забарвленням порівняно з різними видами сполучникових речень – складносурядних і складнопідрядних» [2, с. 52]. Дещо іншої точки зору дотримувалася І. Кручиніна, яка виводить складні безсполучникові конструкції за межі речень. Її підтримали у своїх працях І. Слинко, Н. Гуйванюк та М. Кобилянська [5]. Вчені називають ці конструкції безсполучниковими комунікатами, «оскільки в них відсутні основні граматичні ознаки складного речення» [5, с. 346]. Окремі класифікації безсполучникових речень розробили О. Волох, М. Чемерисов та Є. Чернов [1]. Найновішими на сьогодні є напрацювання К. Шульжука [6]. У даній статті послуговуємося класифікацією вчених О. Волоха, М. Чемерисова та Є. Чернова.

Характерною особливістю досліджуваних конструкцій є відсутність сполучників, подовжена пауза між предикативними частинами і відповідна інтонація. Актуальним є детальне дослідження речень із урахуванням таких аспектів, як структурний, семантичний, комунікативний.

Б. Кулик зазначає, що складні безсполучникові речення «більше поширені в мові художньої літератури – в поезії і прозі, найчастіше в авторській мові при описах і розповідях» [4, с. 247]. Тому об'єктом нашого дослідження стали особливості функціонування складних безсполучникових речень у художньому тексті роману «Зворотній бік світла» Дари Корній.

Дара Корній – сучасна українська письменниця-прозаїк. Лауреат третьої премії «Коронації слова». Чимало інших нагород свідчать про те, що твори авторки популярні серед читачів і заслуговують на відзнаки. Роман «Зворотній бік світла» – перша частина квадрології про зворотній бік. Манера письма Дари Корній невимушена, зрозуміла, дотепна, містична. У художньому тексті переважають складнопідрядні речення, проте часто письменниця використовує і безсполучникові, що ще раз підтверджує твердження лінгвіста Б. Кулика. Це і стало вагомим чинником у виборі нами джерела наукової розвідки.

О. Волох, М. Чемерисов та Є. Чернов за характером відношень між предикативними частинами безсполучникові складні речення поділяють на:

- 1) безсполучникові складні речення з однотипними частинами;
- 2) безсполучникові складні речення з різнотипними частинами.

Під час опрацювання тексту книги «Зворотній бік світла» Дари Корній ми вибрали вісімдесят дев'ять безсполучникових речень, із яких 3 % – з однотипними частинами, 97 % – з різнотипними.

Речення з однотипними частинами поділяються на три групи:

- 1) речення, що означають одночасність перелічуваних явищ;
- 2) речення, що виражають часову послідовність дій, явищ;
- 3) речення зі значенням зіставлення або протиставлення [1, с. 309–310].

За нашими лінгвістичними спостереженнями, Дара Корній нечасто, однак все-таки використовує речення, що означають одночасність перелічуваних подій, явищ, напр.: *Мама на кухні готує на завтра обід, тато по телефону сварить аспіранта* [3, с. 70]. Також наявні речення, що виражають часову послідовність дій, явищ, напр.: *Жінка допомогла сісти, мала піднесла до уст горнятко з напоєм* [3, с. 131]. Конструкцій, що виражають значення зіставлення або протиставлення відношень, у тексті твору не знайдено.

Речення з різнотипними частинами трапляються частіше. О. Волох, М. Чемерисов та Є. Чернов говорять про те, що у таких реченнях «предикативні частини семантично неоднорідні, залежні, співвідносні з головною і підрядною частинами складнопідрядних речень» [1, с. 311]. В опрацьованому тексті ми натрапили

на 87 таких конструкцій, що становить 97% від усіх безсполучникових речень. Розглянемо кожен із видів на прикладах.

Найчастіше письменниця у своєму творі вживає безсполучникові складні речення із з'ясувально-об'єктними відношеннями, напр.: *Та знаю – ще зустрінемося, по-іншому бути не може* [3, с. 22]; *Птаха хотіла запитати — хто попросив?* [3, с. 57]; *«Та я розумію: перисті хмари оточили Яроворот»* [3, с. 172]. У тексті цей різновид речень становить 25 %.

Представлені далі типи складних безсполучникових речень є дещо подібними між собою, проте їхня відмінність полягає у порядку розташування: наслідку і причини. У реченнях з наслідково-причиновими відношеннями «друга частина має значення причини, а перша – наслідку» [1, с. 312]. Наприклад: *Зазвичай у жовтні відпочиваючих уже немає – погода псується і море не вабить* [3, с. 165] Цей вид речень складає 3 %. У реченнях з причиново-наслідковими відношеннями «друга частина має значення наслідку, а перша – значення причини» [1, с. 312]. Розглянемо декілька прикладів таких речень: *Не мала баба клопоту – купила поросля!* [3, с. 71]; *Кожне слово їй давалося важко: бліде, мов крейда, обличчя, навіть уста стали білими* [3, с. 109]; *Спробувала на цю тему порозмовляти з мамою – мама говорила якісь дивні слова про релігійність, звернення до Бога, молитви перед сном* [3, с. 212]. Усього цей різновид речень складає 22% від досліджуваних структур.

Менше у романі трапилось речень з умовно-наслідковими відношеннями: *Скажеш правду — бити не буду* [3, с. 34]. Також нечасто Дара Корній вживає речення з наслідково-часовими відношеннями: напр.: *Поки вони не влізають в її життя і це не заважає спорту – вона приймає такі правила гри* [3, с. 156].

У безсполучникових допустових складних реченнях «перша частина виражає умову, всупереч якій відбувається те, про що говориться в другій» [1, с. 312]. У нашому дослідженні такі речення не виявлені, оскільки вони найчастіше функціонують у розмовному мовленні та фольклорі.

Чимало науковців у своїх працях говорять про те, що деякі безсполучникові речення можна перетворити на сполучникові, а деякі ні. Ті конструкції, «які не мають співвідносних сполучникових відповідників, є переважно реченнями з пояснювальними або приєднувальними відношеннями між складовими частинами» [1, с. 312–313]. Такі речення досить поширені у книзі Дари Корній «Зворотній бік світла». Так, речення з пояснювальними відношеннями трапилися 17 разів (що становить 20% від усіх досліджуваних речень): *Лишалось одне — віра у так звану силу кохання через терпіння* [3, с. 20]; *Швидше за все, буденна історія – якась малолітня дуринда народила її в шістнадцять, злякалася наслідків та відповідальності і маєш...* [3, с. 66]; *І ще доню, дуже важливе: ми не можемо просто піти і не залишити взамін тебе нічого чи нікого твоїм батькам* [3, с. 229]; *О, яка вона була лиха та прекрасна в тій своїй люті: очі горіли вогнем, щоки палали безумством, слова ненавистю* [3, с. 268].

Перша частина речення з приєднувальними відношеннями є самостійною, а друга лише доповнює її зміст і є «додатковим зауваженням зі значенням пояснення, оцінки або наслідку» [1, с. 313]. В аналізованому тексті знаходимо 22 такі конструкції (25%), напр.: *Серед юрби жінок-воїнів особливо виділялася одна: в очах племіння та хижий блиск, у руках – іскри та впевненість, у ногах – дужість* [3, с. 84]; *Її квіти мали чарівну серединку, сама те диво вичакувала – квітку для коханого* [3, с. 111]; *Про цю ганьбу, напевне, знають у всіх світах – такі новини швидко розлітаються* [3, с. 204]; *І тільки блідість обличчя видавала – вона хвилюється* [3, с. 264].

Отже, проаналізувавши безсполучникові речення у романі Дари Корній «Зворотній бік світла», можемо зробити висновок про те, що авторка доволі часто послуговується ними у своїй творчості, намагаючись урізноманітнити текст і використати увесь стилістичний потенціал таких конструкцій. При подальшому опрацюванні творів цієї письменниці можна використовувати класифікації й інших мовознавців, оскільки вони виділяють більше підвидів таких речень та мають свої підходи щодо їх трактування у сучасній науці.

Пропонована стаття відкриває перспективу подальшого дослідження складних безсполучникових речень у романах «Зворотній бік темряви», «Зворотній бік сутіні», «Зворотній бік світів» Дари Корній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волох О.Т. Сучасна українська літературна мова : Морфологія. Синтаксис / О.Т. Волох, М.Т. Чемерисов, Є.І. Чернов. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Вища шк., 1989. – 334 с.
2. Дорошенко С. І. Складні безсполучникові конструкції в сучасній українській мові / С. І. Дорошенко. –Х.: Вища школа, 1980. – 152 с.
3. Корній Д. Зворотній бік світла : роман / Дара Корній; передм. Г. Пагутяк; художн. В. Котляр. – Харків: Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 320 с.
4. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови : Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. шк., 1965. – Ч.2 : Синтаксис. – 342 с.
5. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
6. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: [підручник для студ. вищ. навч. закл.] / К. Ф. Шульжук. – К.: Академія, 2010. – 408 с.